

Богдан Пастух

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО І ДМИТРО ДОНЦОВ: ОНТОЛОГІЧНИЙ КОНФЛІКТ

У статті зосереджено увагу на протиставленні двох бачень розвитку літератури, що сформувались у письмі Д.Донцова і В.Винниченка. Простежено також їхній зв'язок із традицією та орієнтири в українському духовно-культурному просторі. До розвідки залучено оціночний контекст сучасників. З метою ширшого зіставлення двох типів мислення зроблено короткий огляд філософської платформи доби, в якій працювали Д.Донцов і В.Винниченко.

Ключові слова: роман, методологія, націоналізм, мораль, природа, інстинкт.

Bogdan Pastukh. Volodymyr Vynnychenko and Dmytro Dontsov: An ontological clash

This article focuses upon the contradictions between the concepts of literary development underlying the works by D.Dontsov and V.Vynnychenko. The author also traces back their ties with tradition and with Ukrainian cultural field as a whole. Responses and comments of their contemporaries were also taken into consideration. A short review of those times' most influential philosophical theories is provided here in order to place the comparison of those two types of thinking into a wider cultural context.

Key words: novel, methodology, nationalism, moral, nature, instinct.

Бертран Рассел уважав, що математика може бути виведена з логіки, отже, набути іншої якості. Така модель діє часом і в літературознавстві, коли інтуїція здобуває пріоритет у науковому методі. Звісно, порівняння в цьому випадку не цілком рівнозначне. А все ж чому ми зважуємось залучати до літературного аналізу концепти, належні філософським царинам? Відповідь зрозуміла: кінець XIX — поч. XX ст. — це дифузія багатьох окремих дисциплін, що, взаємопроникаючи, витворюють глобальну антропологічну науку на стиках різних дисциплінарних одиниць. Не залишена без уваги й література, котра має унікальну здатність “бачити життя”. Тут ідеться про потенційно досить лабільну знакову систему, здатну насамперед виявляти онтологічні якості.

Досліджуючи тексти В. Винниченка, можна приблизно уявити собі, яка лектура була в активі письменника. Окрім соціологічних досліджень, він захоплювався книжками з психофізіології, адже проблема гіпнозу в його творах — явище симптоматичне. Це не дивно, оскільки наука XIX ст. зі своїм позитивістським методом намагалася чітко детермінувати всі явища, що не пов'язувались із розкротими (читай вивченими) властивостями природи. Г.Спенсер, наприклад, висунув гіпотезу про те, що виникнення релігії зумовлене почуттям страху перед померлими предками. У ході еволюції людини й суспільства з одноманітного для всіх первісних людей шанування предків виникають різноманітні уявлення про надприродні сутності й богів. До речі, саме за Г.Спенсером І.Тен сформував постулати позитивізму такими, за допомогою яких справді можна вивчати світ людини. Очевидно, що лектура подібного філософського гатунку формувала Винниченка як мислителя.

Спроби зрозуміти феномен гіпнозу, підвести під нього певний науковий апарат були. Це відбилося й у прозі В.Винниченка. Наприклад, у романі “Чесність з собою” про нього міркує один із персонажів Тарас Щербина. Зацікавлення письменника цією проблемою можна пояснювати духовними тонами його доби, наявністю численної літератури з подібних тем.

Явище гіпнозу в жителів Нової Зеландії досліджував Марсель Мос (1872—1950). Не знаємо, чи був обізнаний із його студіями український письменник, але, зіставляючи праці М.Моса, Г.Спенсера з концептами художнього доробку В.Винниченка, а передусім романів, написаних у другий період творчості, можна говорити про певні перегуки праць згаданих мислителів із поглядами, що втілились у мистецькі образи українського письменника. Паралелі простежуємо, зокрема, у поясненні “звідки взялась релігія”. В.Винниченко цю проблему трактував у суто соціологічному аспекті. Мораль як складник релігії визначалася матеріальними

чинниками. Окрім того, ця категорія, за його словами, мала всі підстави для ревізії і, звісно, реінтерпретації. Згадаймо хоча б монолог Мирона в романі “Чесність з собою”, де він опосередковано ставить під сумнів християнський Декалог: “Що більше цінностей людина бачить у світі, тим вона цінніша сама... Ви ж багато дечого боїтесь тому, що старозавітна мораль їх осуджує” [2, 104]. У цьому випадку слід пам’ятати, що згаданий твір Винниченка – це своєрідний протороман, який заклав ідеологічні тенденції для низки наступних епічних форм письменника. І оця спроба виправлення морально-етичних постулатів стала одним із центральних двигунів для динаміки подальших романних сюжетів. М.Мамардашвілі, перефразовуючи думку І.Канта, говорить: “Природа зробила, як мачуха, бо, давши нам моральну свідомість, вона одночасно відібрала в нас змогу мати її усвідомленою і доведеною” [9, 281], – тому людина прагне її раціоналізації. Прагнення досягнути етичні реалії добре помітне у творчості В.Винниченка. Мораль для письменника – виплід інстинктивних потягів, які за її посередництвом завойовували собі місце в мисленєвих структурах людини. Батьківство, любов – це, за його словами, лише задоволення біологічної природи людиноіндивіда. Така формула розуміння моралі, як знаємо, зовсім не поодинокі в європейському філософському контексті.

Е.Дюркгайм запропонував термін “аномія” для окреслення одного з чинників, котрі сприяють збільшенню числа самогубств. Аномія – це падіння авторитету тих моральних норм, які регулюють і спрямовують задоволення бажань. Такого роду моральний вакуум виникає в перехідні періоди, коли попередні норми вже не діють, а нові ще не сформувались. Осмислення подібної ситуації бачимо й у праці Д.Донцова “Де шукати наших історичних традицій?” Ідеться про традицію, але ми виходимо з того, що мораль – базовий складник традиції. Саме вона формує зразок стосунків між членами суспільства, вибудовує ціннісну систему, у площині якої формується національна традиція. “Розуміння моралі у Донцова співзвучне з його ідеалом “сильної людини” і “сильної нації” та “волі до життя” і “волі до влади”. Вирішальним етичним критерієм для Донцова завжди є критерій сили одиниці чи групи, і він пропонує стосувати цей критерій у кожному випадку, повторюючи за Ніцше, що все, “що падає, треба штовхнути” [12, 278].

Д.Донцов бачить прямопропорційну залежність розвитку нації від закону традиції: “Народ без традиції не живе, а животіє. Коли тратить свої, йому вбивають в голову чужі, бо не може жити ніяка людська збірнота без певних правил і наказів. Традиції – це панцир, який хоронить збірноту від ворожих ударів, немов тіло вояка, що не дає йому охляти” [4, 7]. У цих словах закладено код, можливо, навіть своєрідний кодекс людини, яка прагне утвердження свого голосу, прагне бути почутою в міжнаціональних комунікаціях, часто здійснюваних не лише на вербальному рівні. Тут доречно буде нагадати, що члени ОУН складали іспит із деяких праць Д.Донцова; він своєрідно оформлював прагнення цієї організації, уводив її устремління в перспективну науково-публіцистичну форму. Викликаючи дуже широкий спектр читацьких рецепцій, мислитель заперечував усе, що існувало поза національним виміром. Емоційно вибуховий, із непересічною ерудицією, він став на певний час ідеологічним символом мілітарної доби, законодавцем волюнтаризму. “Не обставини над нами, а ми над ними”, – так можна окреслити його життєве кредо.

Спроби Д.Донцова проінтерпретувати тексти українських авторів у вимірі націоналістичної парадигми розширили світоглядну модель української літературної критики, показали інший тон літератури – суворий, категоричний, антисентиментальний. Основою подібного ракурсу письма є, за словами О.Багана, “синтез націоналізму і консерватизму” [1, 142]. Але крім того, надзвичайно велику роль у працях публіциста відіграє ще емоційна ескалація. Згадаймо, яким він бачить завдання мистецтва: “Мистецтво для митців! Не для спекулянтів, клоунів, відпустових калік. Для митців, що йдуть кроком в крок з своєю добою – тривожною і гарною! Ці митці вже перегукуються як вартові стійки між собою; їх єднає в одно спільність душевного напруження. Митці, які дивляться на життя і на матерію не риб’ячими очима об’єктивних, але очима візіонера і борця, який

кохає долю, добру і злу...” [3, 257]. Звісно, можна ставити під сумнів такий тип критики за надмірну суб’єктивність, велику дозу утилітарності, запрограмований вибір фактажу. Але більшою чи меншою мірою подібне сплетіння щойно згаданих елементів у літературній критиці загалом присутнє безсумнівно. Сам вибір теми вже говорить про певну зацікавленість, а у стилі письма спрацьовує багато чинників, наприклад, психоемоційний, що зумовлює відповідний вибір тону. Крім того, Д.Донцов ніколи не применшував голосу критика в оцінці літературного явища. Навпаки, “критика має творче ставлення до мистецтва... Для нас... нічого не варта була критика, яка розкладала твір на дрібні кусники, що їх бачила лише ота “дрібна критика”. Для нас і критик і творець є “однобічні”, обидва пристрасні, обидва несправедливі і необ’єктивні” [12, 186]. Ю.Крістева пропонує таку модель розуміння процесу читання: “У давнину слово “читати” водночас означало “збирати”, “громадити”, “чигати”, “розпізнавати сліди”, “красти”. Тож читання було активним привласненням іншого. У свою чергу писання — це читання, яке творить” [цит. за: 10, 341]. Як бачимо, ці процеси зводяться до спільного знаменника: і читач, і письменник отримують цілком рівнозначні місця. Отже, розуміння Д.Донцовим літературної критики, її законів, специфіки виконання та завдань — цілком логічне і, зрештою, послідовне.

Звичайно, були і противники такого способу інтерпретації літератури. Зокрема, Юрій Шерех уважав, що вісниківство — “своєрідний двійник більшовизму”, що донцовський націоналізм не має перспективи, оскільки в боротьбі послугується тими ж методами, що і його противник, а це, як відомо, не дає результату. І найбільш парадоксально те, що на підтвердження останньої тези про неперспективність однорівневої конфронтації, наводиться приклад сварки з “Кайдашевої сім’ї” І.Нечуя-Левицького [див.: 13]. Як на мене, сімейні непорозуміння, з одного боку, й анексія окупантом земель, із другого, підпільна боротьба і все, з нею пов’язане, — речі зовсім різного гатунку. Зрозуміло, що подібна критика мала відповідне ідейне джерело, поскільки, на думку Юрія Шереха, вісниківство вичерпало себе: “Сміємо твердити, що сучасного українства не могло би бути без етапу вісниківства. Але так само твердимо й те, що тепер ця концепція стає перепоною в дальшому розвитку українства... Концепцію сучасного етапу розвитку українства дає ідея МУРу...” [13, 60]. Цим і пояснюються нападки автора статті “Донцов ховає Донцова”. Різкий тон критики мотивований бажанням посісти перше місце в українському еміграційному культурному просторі. У цьому випадку нам ідеться про те, щоби показати досить велику дистанцію між двома типами критики: з одного боку, занурення в націоналістичну парадигму (Д.Донцов), з другого — у ліберальну ідеологічну тональність. Своєю чергою, кожна з цих моделей критики мала свою традицію. “Почати традицію не можна і вступити в неї, якщо її немає, також не можна” [9, 64]. Очевидно, що це надто категоричне (читай — провокативне) твердження, але воно говорить про те, що традиція сама по собі існує поза тими поняттями, які людина їй надає; уже перебуваючи в ній або поза нею називач її називає. Отже, традиції національного (консервативного) і ліберального типів критики вже існували. Д.Донцов і Юрій Шерех лише органічно працювали в них. Зрештою, “дві літератури” як два бачення світу існували віддавна.

Така невелика ремінісценція — це спроба показати два паралельні способи сприйняття світу і похідні від нього моменти в літературній критиці. В.Винниченко — представник інтернаціонального, космополітичного типу мислення. “Все є рідна планета, люба Земля наша, скрізь можна і треба діяти й творити. І любов до рідного краю зовсім не вимагає чужости до інших частин Матері-Землі. Я — громадянин Планети і плюю на тимчасові поділи людей на держави” [цит. за: 11, 9], — це написав 1926 року вже сформований письменник, публіцист, політик. Звісно, така позиція привернула увагу Д.Донцова, котрий досить імпульсивно реагував на культурно-духовні й політичні процеси своєї доби.

І.Лисяк-Рудницький спробував порівняти політичне мислення Д.Донцова й В.Винниченка. Однак із його спостереженнями повністю годі погодитись: “Винниченко і Донцов виявляли типові для російської інтелігенції нахили до

екстремізму, ідеологічного доктринерства, спрощених формул і радикальних розв'язок. Це робило їхнє мислення революційним і тоталітарним. Вони були більше зацікавлені в тому, щоб світ змінити, ніж щоб його реальну структуру пізнати [...]. Винниченко захопився комуністичною диктатурою Леніна, а Донцов фашистською диктатурою Мусоліні й Гітлера, — і ці тиранські системи вони пропонували до наслідування власному народові” [7, 76]. Уточнимо: Д.Донцов захоплювався А.Гітлером як фігурою тільки на початку його кар'єри, а пізніше, побачивши, що людина в тій системі стає гвинтиком, зрозумів хиби нацизму. У пропагуванні фашистської ідеології Д.Донцова звинувачували досить часто, не збагнувши добре його аргументів: “Найбільш поширений і найулюбленіший закид, що його висували постійно проти ЛНВісника і “Вісника” (як раніше проти “Заграви”) — це обвинувачення у “фашизмі” та в поширюванні “фашистської ідеології”... Головніші закиди проти ЛНВісника зводилися до таких справ: перенаголошення значення вольового елемента в суспільному, політичному й державному житті; легування розуму і пропагування ірраціоналізму; пропагування “аморальності”, апофеоза насильства, нелюдності; заперечування ролі народу (“антидемократизм”) і пропагування ідеї “ініціативної меншості”, та перенаголошення ролі одиниць-героїв в житті народу” [12, 185]. Теперішні спроби показати хиби літературознавчої методології Д.Донцова виходять тільки від неуважного прочитання або ж від політичної заангажованості.

В.Винниченко, творячи перманентну революцію у сфері моралі, природно, викликав щодо своїх текстів гостру критику. Тут доречно згадати оцінку, яку дав Гавриїл Костельник роману “Чесність з собою”, маючи на увазі проблему “нової моралі”: “Отже, не людина, лише скотина — се найвищий ідеал “нової моралі”... Та біда в тому, що чоловік не може стати скотиною, хоч і хоче. Ота нещаслива “душа”, яку Винниченко проклинає, губить ціле діло. Скотина жиє тільки змістом чуття й слідує за чуттям, але ж природа подбала для неї, щоб вона не виродилась, ставляючи їй норми інстинкту. Се правда, що скотина “здорова”, але неправда, що скотина “вільна”. Скотина не може переступити меж свого інстинкту, не може ані чогось такого забагати собі. А чоловік на місце невиможливого дресовника — інстинкту — дістав від природи автономну силу — душу з її розумом та свобідною волею. І нема з гори визначених границь для чоловіка. Коли отже чоловік хоче статися скотиною, то не станеться нею, тільки упавшим чоловіком, бо він не буде жити як скотина, сліпо придержуючись норм інстинкту, тільки тою вищою своєю силою, душею, визискуватиме вищі вартості для досягнення нижчих вартостей — перлами годуватиме свині” [6, 13–14]. У творах В.Винниченка, як відомо, тема “нової моралі” — одна з центральних. Ілюстрацією до тези може бути роман “Записки Кирпатого Мефістофеля”, де сюжет залежить від гри інстинктів, де митець бачить динаміку життя саме у противенстві різної сили біологічних потягів. Є.Маланюк також зауважує цей лейтмотив творчості В. Винниченка, але наголошує на одному інстинкті: письменник нібито “скеровував енергію еліти на полові проблеми” [8, 117].

Пропорції важливості інстинкту й волі (як поняття духу) у житті людини — явище, котре викликало завжди багато запитань. На них спробував дати відповідь Ф.Шиллер: “Оскільки від природної необхідності неможливо що-небудь виторгувати, то і людина, незважаючи на всю свободу, змушена відчувати те, що природа накаже, і залежно від того, відчуватиме вона біль чи приємність, у ній з такою ж незмінністю з'являтимуться огида або бажання. В цьому відношенні вона цілком схожа на тварину, і найбільший стоїк так само гостро відчуває голод і так само неохоче терпить його, як і хробак під його ногами” [14, 81]. Але вся цінність людини полягає в тому, що в неї завжди є вибір — терпіти голод чи ні. А з текстів В.Винниченка (ідеться про ранню романістику) випливає, що людина вибору якраз не має, вона цілком залежна від власної фізіології, прагне жити за будь-яких обставин і умов, аби вони не перешкождали біологічним потребам. Створюється відчуття тотальної присутності в героях “занадто-людського”.

Центральні сюжети романістики В.Винниченка містять такі епізоди: убивство

дітей, батьків, спосіб життя будинків розпусти, моральна травма під час лікування венеричних захворювань тощо. Відповідна тематика вже сама по собі відмежовує Винниченкові тексти від літератури, в якій Донцов бачить моральне зцілення та духовну профілактику нації, здатну показувати людині високі шляхетні устремління.

У ранній романістиці В.Винниченка можна простежити художній досвід школи Ф.Достоевського, зокрема тяжіння до філософічності, що часто в українського письменника перетворюється на досить сухе фразерство, спроба поставити провокативні проблеми, які не вписуються в коло традиційних уявлень української людини про світ. Прикладом може слугувати відомий етико-моральний концепт В.Винниченка “чесність з собою”, що його генеалогію можна би було вести від роману Ф.Достоевського “Злочин і кара”. Ця проблема доволі вичерпно проартикульована у праці В.Панченка “Будинок з химерами”. Але нам ідеться про те, як оцінювали романістику російського письменника ті, хто своїми естетичними поглядами були близькі Д.Донцову. Є.Маланюк занотував: “Ніхто з літературозн[авців] не звернув уваги, що в творах Достоевськ[ого] ніколи немає природи, зелені, сонця, річки. ...Є накурена кімната, бабрання в закамарках найогидніших сутінків людської психіки, “разговори” і задух просмерділих матраців, на яких герої “мріють” [нрзб.] про “людство” [8, 152]. Зрештою, у романістиці В.Винниченка також переважно місто – центральний топос для розгортання подій. У холоді фарб, за допомогою яких створюється міське тло в доробку українського письменника, наявна певна естетична подібність його романів до великих епічних форм Ф.Достоевського.

В.Винниченко творив, цілком закономірно, у річищі тодішньої раціональної доби: “Її характерною була перебільшена віра в силу розуму, в непорушність законів суспільного розвитку, захоплення т. зв. універсальними правдами вселюдського братерства й справедливості. Українське суспільство і його провідна верства відзначалися мало реалістичними поглядами на питання міжнародних взаємин, наївно надіючись, що з перемогою революційних сил ці взаємини автоматично будуть розвиватися по лінії взаємного довір’я між народами” [12, 239]. Так помилився і В.Винниченко, який не мислив Україну поза Росією.

Звісна річ, що позиція Д.Донцова стосовно Винниченка-письменника була однозначною. Автор “Націоналізму” ставив нові вимоги до української людини, а також і до літератури, яка має її формувати, наголошуючи передусім на проблемі “ідейної розщепленості”, котру виводив “не з соціальних та громадянських спонук до свободи і підлеглості, а переважно з етнічно-національного протиборства” [5, 452]. Отже, тримаючи орієнтир на високі зразки європейського мистецтва, Д.Донцов хотів бачити в українській літературі персонажа, органічно вписаного в ціннісну систему координат макіавеллістичного принципу. Уточнимо: самі по собі слова “честь” або “шляхетність” ціни не мають, є лише відносність інтересів, де перемагати має сила. Звісно, тема ця у творчості Д.Донцова досить сягнута. Розкриваючи підстави літературно-критичного письма ідеолога модерного націоналізму, нам залежить на тому, аби подивитись на літературну критику Д.Донцова в комплексі. Тоді нікого не лякатимуть його радикальні критичні зауваження на кшталт таких: “До непізнання відбився в тім дзеркалі і тип надлюдини Ніцше. В Ніцше він – надлюдина, у Винниченка напр. – підлюдина. Ніцше проповідує любов до дальніх, Винниченка любов до ближніх, до самого себе, до свого тіла і до його розперезаних інстинктів насамперед. В автора “Заратустри” – це Blonde Bestie, в автора “Щаблів життя” – це “вільна скотина”. Ніцшівський тип в західній літературі – це Глян з “Пана”, в нашій – Мирон з “Щаблів життя”. Там – брутальний, веселий і страшний грач. Тут – глупо-цинічний і розпусно-похітливий балакун” [3, 265]. Ця позиція, очевидно, цілком правомірна в контексті того етико-філософського мислення, що слугувало критикові за ідейну платформу. “Зрозуміло, оцінки Д.Донцовим письменників є дещо односторонніми, занадто категоричними. Однак не можна заперечити їх концептуальної правильності. У

своїй творчості він не прагнув бути науковцем-фактографом (взагалі мав великий скепсис до філософії та культурної практики позитивізму), був есеїстом та ідеологом і тому прагнув створити лише яскраві візії, пробудити оптимістичні настрої, сформулювати переможні ідеї” [1, 138]. Такий ракурс дає чітке уявлення про суть писань Д.Донцова. Намагання симпліфікувати досить своєрідні, складні тексти цього автора зводяться до того, що в них шукають чисту естетику, якої там вочевидь немає. І ми не наполягаємо на виїмковості його суджень, але йдеться про те, що критик зумів у відповідний для того час розбурхати національну динаміку, увести вольово-чуттєвий елемент у культурно-духовний простір Українця. Окрім того, він передбачив, а згодом і побачив, що соціологічна детермінанта (саме вона була пріоритетом в ідеологічній системі В.Винниченка) не може бути визначальною ні в житті нації, ані в її літературі. Саме тут і відбувся світоглядний конфлікт між В.Винниченком і Д.Донцовим. Останній спостеріг велику дозу вірулентності у творах українського письменника. Це було схоже на блукання генія в соціалістичних лабіринтах, які часто заводили його в апорію.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Баган О.* Іван Франко в оцінках Дмитра Донцова: долання епохи ratio // *Українське літературознавство.* – 2003. – Вип. 66. – С. 135–145.
2. *Винниченко В.* Чесність з собою // *Твори:* У 24 т. – К., 1926. – Т. 16. – 270 с.
3. *Донцов Д.* Дві літератури нашої доби. – Репринтне відтворення видання 1958 р. (Видавництво “Томін України”, Торонто). – Львів, 1991. – 295 с.
4. *Донцов Д.* Де шукати наших історичних традицій (друге видання). – Львів, 1941. – 112 с.
5. *Карась А.* Філософія громадянського суспільства в класичних і некласичних інтерпретаціях: Монографія. – Львів, 2003. – 520 с.
6. *Костельник Г.* “Чесність з собою” В. Винниченка // *Ламання душ.* – Львів, 1923. – С. 5–22.
7. *Лисяк-Рудницький І.* Суспільно-політичний світогляд В. Винниченка у світлі його публіцистичних писань // *Сучасність.* – 1980. – № 9. – С. 60–77.
8. *Маланюк Є.* Нотатники (1936–1968): Документально-художнє видання. – К., 2008. – 336 с.
9. *Мамардашвили М.* Эстетика мышления. – М., 2000. – 414 с.
10. *Мітосек З.* Теорії літературних досліджень / Переклав з польської В. Гуменюк. – Сімферополь, 2005. – 408 с.
11. *Сиваченко Г.* Пророк не своєї вітчизни. Експатріантський “метароман” Володимира Винниченка: текст і контекст. – К., 2003. – 280 с.
12. *Сосновський М.* Дмитро Донцов. Політичний портрет. – Нью-Йорк, 1974. – 419 с.
13. *Шерех Ю.* Донцов ховає Донцова // *Пороги і запоріжжя:* У 3 т. – Харків, 1998. – Т. 3. – С. 52–87.
14. *Шіллер Ф.* Естетика. – К., 1974. – 359 с.

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал “Слово і Час” висвітлює питання історії, теорії та сучасної практики літературного руху, загальнокультурного життя. Виходячи з принципів об'єктивності та плюралізму, редакція не вважає за обов'язкове поділяти всі погляди і положення авторів, завдяки чому зберігає і природний ґрунт для конструктивної полеміки.

Неодмінними вимогами до матеріалів, що подаються на розгляд редколегії, є достеменність наведених фактів, посилань на всі використані джерела, точність у цитуванні.

Статті та інші матеріали (крім листів) подаються до редакції українською мовою, обсягом не більше друкованого аркуша; коментарі розміщуються внизу сторінки.

Статті подавати на електронному носії як текстовий файл без переносів у словах у редакторі Microsoft Word; можна надсилати електронною поштою: jour_sich@iatp.org.ua. **Обов'язково мусить бути подана виразна роздруковка статті у 2-х примірниках, виконана шрифтом не менше 14 кегля через 1,5 інтервали 28 рядків на сторінці.**

Список використаної літератури в алфавітному порядку подається в кінці статті; посилання розміщуються в тексті в квадратних дужках: [номер видання у списку, стор.].

До статті (крім рецензій) обов'язково додається анотація з ключовими словами (на 600-800 знаків), ім'я та прізвище автора українською, російською та англійською мовами, а також поштова чи електронна адреса автора або установи.